

Ние и те – хора и животни

Стилиян Йотов

Резюме: Статията е опит да се преразгледат формите и смисъла на съдебните процеси срещу животните в средновековието, но и в ранната модерност. Той не се основава изцяло, но се възползва от методология, изследваща манталитета на някогашните социални актьори през собствените им писмени свидетелства и по този начин цели да се предпази от идеологизираната преценка на миналото чрез съвременни стандарти за рационалност. В резултат на това предлага по-детайлна картина на споменатата съдебна практика и обяснения за нея, в които търсенето на виновност не играе роля. На този фон се повдига и въпросът дали нейното премахване е довело до по-адекватно отношение днес към животните, с които живеем в непосредствена близост.

Ключови думи: „животинска“ разлика: вредители, диви и домашни животни, зверове; наказание и преработване на нещастieto чрез юридическия процес; вина и девиантно поведение.

Стилиян Йотов, дфн, професор по философия на новото време и философия на правото в СУ "Св. Климент Охридски". Автор на „Справедливост и респект“ (2000), „Етика и мултикултурализъм“ (2003), „Равенство и егалитаризъм“ (2004), „Хабермас и претенциите на автономията“ (2006), „Човешко достойнство и права“ (2016). Преводач от немски на трудове на З. Кракауер, Т.В. Адорно и Ю. Хабермас. Адрес за кореспонденция: yotov@hotmail.com

1. Няколко изречения на Готфрид Лайбниц от §§68-70, част I на „Теодицея“ ме върнаха към добре познатия на всички проблем със *съдебните процеси и наказания спрямо животни*¹:

... позволено и отчасти е необходимо да се унищожават отровните и много вредни животни, при все че като такива те самите не са виновни, ... да се наказват животни, макар и лишени от разум и свобода, щом това може да послужи за превъзпитанието им, да се наказват животни със смърт..., ако това може да предизвика ужас и да възпре други животни.

Без съмнение формулировките на Лайбниц предизвикват особен интерес заради диференцирания подход към темата, заради кондиционалната им структура, в която навсякъде изпъква връзката между цел и средства. Наред с това обаче в тях продължава да преобладава онзи тип антропоцентризъм, заради който останалата част от природата, в това число и живата, не притежава свои иманентни цели или те са без особено значение за човека. И накрая, самата идея за наказание без вина, която под формата на практика си позволяваме спрямо животните, контрастира ярко със забраната ѝ спрямо хората, която епохата на Лайбниц е приела за основен принцип. Напрежението в изразената позиция може да се преглътне като исторически куриоз, но това не значи, че ще бъде разбрано. Напротив, то продължава да стои като задача и се надявам да предложи някакво по-нюансирано обяснение за същността му.

За радост, днес не е трудно да се открият и прочетат най-добрите сбирки, свидетелстващи за времето и размаха, обясненията и оправданията на подобни практики, продължили с особена сила до XVII в., но и след това. Затова ще се осланям основно на класическата студия на Едуард Евънс „Наказателното преследване и смъртното наказание срещу животни“ от 1906 г., в която са описани 191 съдебни случая.²

2. Благодарение на книга като тази става ясно, че в края на XIX в. на повечето европейски езици са направени подобни проучвания и обобщения, затова още тогава, но особено днес, разполагаме със стабилна изходна база относно фактите. Само че в края на XX в. повечето коментари показват, че по-ранните изследвания – включително и това на Евънс – са се подчинявали най-често на една идеология, а именно, че според тях някога, в по-ранните векове, е била налице *иррационална практика, примитивно мислене*, които, за радост, са били преодолени с Просвещението. Равносметките в

¹ Заглавието на настоящата статия е заемка от поемата на Ръдиард Киплинг *We and They* (вж. на <http://www.wales.nhs.uk/sitesplus/documents/829/Rudyard%20Kipling.pdf>) – бел.а.

² Edward P. Evans, *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*. New York: E.P. Dutton, 1906, ново издание Farber & Farber 1987, достъпна и в интернет: <http://www.gutenberg.org/files/43286/43286-h/43286-h.htm>. От тази книга са и двете илюстрации в текста.

прехода от XIX към XX в. са изхождали от предпоставена бинарна опозиция, заради която историческата реконструкция е изглеждала силно поляризирана, разкъсана на две епохи, в които съответно разумът спи или е буден. Век по-късно подобен прогресизъм в мисленето и еманципация на разума изглеждат неубедителни и дори погрешни. Поради което се налага да търсим ориентация с помощта на методологии, развивани от школи в културата антропология или генеалогията.

Достатъчно е днес да прочетем книгата на Робърт Дарнтън „Голямото котешко клане“ от 1984 г.,³ за да видим колко по-различни неща откриват съвременните антрополози, повлияни в не малка степен от методологията на Клифърд Гиърц. Дарнтън е дългогодишен директор на Харвардската библиотека (2007 – 2016 г.), един от най-силно ангажираните учени с идеята за дигитализиране на библиотечните фондове. Гостувал е в България, но доколкото мога да преценя, без това да е оставило отпечатък върху по-голямата част от академичната общност.⁴ Благодарение на Красимира Даскалова имаме в превод някои негови статии.⁵ И така, в „Голямото котешко клане“ става дума за реконструкции на видове съсловни менталности във френското общество от първата половина на XVIII в. чрез интерпретации на текстови свидетелства в контекста на фолклорни традиции. От една страна, водещо място в изследването се определя на стабилните колективни идентичности, от друга страна, ключът към тях се търси в литературните наративи, за които е свойствена употребата от страна на същите тези колективи при формирането собственото им разбиране за самите тях. Така например, селският менталитет е възкресен с помощта на отколешни архаични приказки, познати по-късно от редакцията на Шарл Перо и Братя Грим, а този на градските занаятчии – чрез отпечатани от самите тях сборки с анекдотични истории. Естествено, за по-издигнатите съсловия посредническата роля при себеразбирането се поема от друг тип литература, впрочем, както официална, така и отлъчена от цензурата, както в синхрон с проекта за Енциклопедия, така и съпротивлявайки се на него.⁶ В глава 2 става дума за мизерния живот на печатарски калфи, чиито господари отглеждат огромен брой котки, а тях самите хранят с котешка храна. Възмутените работници решават да мяучат по цели нощи като разгонени котки, което вбесява работодателите

³ Robert Ch. Darnton, *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*. New York: Basic Books, 1984.

⁴ news.bnt.bg/bg/a/64883-kluchyt_kym_bibliotekata_robryrt_ot_harvard_pazachyt_na_sykrovishta.

⁵ Вж. Ани Гергова и Красимира Даскалова (съст.), *История на книгата. Книгата в историята*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001.

⁶ „Книгопечатането“, „цензурата“ и „Енциклопедията“ са някои от любимите теми в по-ранните, но и по-късни книги на Дарнтън.

им и в крайна сметка те позволяват на наемниците да ги освободят от котешката напаст. Въоръжени с обичайните си оръдия на труда младежите залавят котките, устройват им процес и ги екзекутират. Постижението на Дарнтън е забележително, тъй като в тази история разплита огромен брой пластове, в които карнавални практики и полови стереотипи, социални различия, светска и църковна власт, еманципация и жестокост, пародия и грамотност са се смесили така, че една форма на съпротива да стане възможна, при това без да пострадат нейните изразители – онези, които не са разполагали с никакви ресурси половин век преди Великата френска революция.

Провокиран от този разбиващ прочит, в това число и от процеса срещу котките, реших и аз да погледна на класическите описания с други очи.

3. В крайна сметка, наистина ли днес се отнасяме към животните по някакъв по-адекватен начин, отколкото хората през т. нар. Средновековие? Съвсем наскоро, на 01.12.2015 г. на летището в София, носещо подходящото име „Враждебна“, две служебни кучета, извършили проверка независимо едно от друго и реагирани „положително“, след което цяла камара ПР-ки създадоха паника, споделяйки „основателното“ предположение за наличие на взривни материали в един микробус, който беше публично взривен. Оказа се – напразно.⁷ В последствие наказаха ПР-ките, а кучетата оправдаха, защото първите действали непрофесионално, докато поведението на кучетата било адекватно, защото по всяка вероятност някой искал с конкретния бус да тества готовността на родната ни полиция. В края на краищата обаче всички оправдателни версии се разпаднаха и нищо чудно... кучетата също да го отнесат. За съжаление органите на реда оповестяват публично само практиките на награждаване на заслужилите помощници, но не и как постъпват с несправилите се.

По същото време, на 05.12.2015 г., на другия край на света пък маймуни взели, че с камъни убили индийския свещеник Мун Мирша.⁸ Кучета, които не изпълняват служебни задължения, маймуни – крадци и убийци, и то на майки, деца, свещеници. Медиите предоставят плътни описания на казуси, в които млекопитаещи – при това domesticiрани и обучени от човека, така че той да се осланя на тях, или съгласно научната представа за тяхната природа – способни спонтанно да копират собствените му действия – имат девиантно поведение. Фактът, че кучетата са „верни до гроб“, че маймуни „отглеждат мауглита“, отдавна се е превърнал в питателна почва за израстването на представи, благодарение на които приписваме някакво „животинско

⁷ http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2015/12/01/2660813_sumnenie_za_bomba_otcepi_letishte_sofia_vzriv_ne_e/

⁸ <https://www.24chasa.bg/Article/5156474>.

достоинство“ на представители на живата природа, различни от хората. Това дава основание да насищаме тези представи и с нормативност, а от тук и да чертаем линиите на нейното прекосяване. Проблемът е в адекватността на модела на собственото ни реагиране и санкциониране. И понеже за самите себе си смятаме, че живеем толкова по-цивилизовано, колкото по-добре си служим с правото за регулиране на отношенията помежду си, внезапно в съзнанието възниква въпросът: Какво чака правораздавателната ни система, щом случаи като описаните току-що ни изглеждат девиантни форми на поведение? Ако беше преди векове, нещата навярно щяха да са други.

4. Какви обаче? Фактически днес малко прибързано не виждаме, че някога и в продължение на много векове е имало съдебна разправа с животни, но е ставало дума за *два различни вида процеси – църковен и светски*. Кое то не означава, че двата не са се съчетавали.

5. Една от най-любопитните истории, ключова в книгата на Е. Евънс, се отнася до процес от 1531 г. срещу мишки, които посегнали на общинските хранителни запаси. Спретнали процес на мишките и за да изглеждат нещата справедливи, им назначили защитник. В деня на процеса ответниците не се явили, но адвокатът им – Бартоломей Касен – не позволил да ги съдят задочно, защото – видите ли – те не би призовани поотделно и „вкупом“. Делото се отложило и се наложило глашатаи-призовкари да обиколят близките селища и паланки, за да уведомят обвиняемите. Не щеш ли, те пак не се явили. Но и този път адвокатът им се оказал на висота. Обяснил, че пътят до съда е дълъг и небезопасен, доверениците му биха могли да станат жертва на враждебни котки, и след като съдът не им е осигурил защита, те са в правото си да не дойдат в залата. Нищо необичайно, архивите на административните съдилища в България свидетелстват за заседания и цели процеси, в които гигантски стопански субекти, явяващи се страна по съответното дело, се оказват „нередовно призовани“ и представителите им се явяват с изричната забележка, че го правят едва ли не от добра воля.⁹ Кой простосмъртен може да приеме насериозно, че ръководството на петролната рафинерия „Лукойл-Нефтохим“ в лицето на д-р Валентин Златев не може да бъде открито, за да му се връчи призовка във връзка с опитите на Агенция „Митници“ да принуди предприятието да спазва закона? Сериозността изглежда подложена на

⁹ Вж. например протоколите от заседанията от 10.06.2014 по а.д. 881/2014 г. или от 30.04.2015 г. по а.д. 2187/2014 г. в Административния съд на Бургас:
http://www.admcourt-bs.org/CMS_ADM/images_content/881_2014P.htm,
http://www.admcourt-bs.org/CMS_ADM/images_content/2187_2014PPP.htm.

изпитание и в обясненията на Цветан Василев – мажоритарен собственик на една от най-големите български банки, рухнала заради предполагаемо планово източване и не без съдействието на държавата – че стои в Сърбия от страх да не пострада по пътя към съда. Ето как почти пет века след процеса, описан от Евънс, адвокатската защита продължава да си служи с едни и същи аргументи и стратегии. При което въпросът дали при клиентите става дума за гладни биологични мишки, или за политически охранени „мишоци“, изглежда маловажен. Кое то лесно обяснява как в онова далечно време защитата принудила в крайна сметка светския съдия да прехвърли делото към църковния съд, който от своя страна – съобразно компетенциите си – анатемосал мишките и на всеослушание ги прокудил от района. Адвокатът, съвсем естествено и напълно правилно, направил бляскава юридическа кариера.¹⁰

6. Не е трудно да предположим, че църквата правораздава, когато е засегнат общ, обществен интерес – хранителни запаси, и когато деецът е колективен и труден за идентифициране, а в наказанието му – по тогавашните стандарти – не би имало нищо за показване пред жадния за нагледна справедливост взор на миряните. Кое то я предпазва от издаването на присъди с поемането на индивидуална отговорност и с публично понасяне на наказание – екзекуция. От кое то пък следва веднага, че *традиционното обвинение* на старите практики – че в тези процеси се вменявала лична вина – просто *няма основание*. Такава вина просто не се е търсила. Престъпните елементи изобщо не са били индивидуализирани или идентифицирани.

Църквата се е справила и с още един проблем – с явяването пред съда. Оказва се, че злосторниците буквално не могат да бъдат „хванати за врата“, те често пъти са неясни, неразпознаваеми. Това разтоварва органите в наказателния процес – следствие, прокуратура, съд – от задачи с неясен край, но пък дава шанс на *органите на реда* да се изявят. С други думи те правят онова, кое то днес е задача на службите по дератифициране, по обезпаразитяване, само дето вместо ДДТ в далечните векове са използвали анатема. Естествено, поражда се въпросът: Каква е ефективността? Казват, че когато лястовичките в Трир летели в катедралата и осирали всичко наоколо, ги проклели и от тогава насетне щом някоя заходела и пикирала в Божия дом, мигом падала на земята. Не знам дали е все още така в Трир; а и след раждането на Карл Маркс там нещата са се променили радикално, защото няма как да не са били поставени на научна основа.

¹⁰ Историята е толкова образцова, че ляга в основата и на филм – *Часът на прасето* (1993), http://www.imdb.com/title/tt0107146/?ref=fn_al_tt_1.

Затова пък историческото наследство на Трир има своите проекции не само във връзка с нуждите на Константин Велики, който търсейки лек за болните си стави, да открива тук и там „своя Рим“. На 7 декември 2015 г. в 8:30 пред ВАС, в София, се отслужи молебен, а между 9 и 9:30 камбанният звън на всички столични храмове ехтя с пълна мощ, подхранен с вяра и надежда, че Синодът на БПЦ ще запази като своя собственост храм-паметник „Ал. Невски“, прехвърлена му от проф. Георги Близнашки по време на краткия му гастрол като министър-председател, но оспорена от културно-историческото дружество „Будител“. На другия ден Патриархът награди Професора с орден „Св. Св. Кирил и Методий“ – първа степен, а на 23.12.2015 г. съдът отхвърли жалбата и запази в сила решението на Министерския съвет.¹¹ Ясно е, че църквата, макар и днес да не разполага със собствена съдебна власт, е в състояние да мобилизира своите секуларизирани, но все пак сакрални сили. Затова и занапред не е лишено от основания предложението, че ако не стане онова, което Синодът желае, той разполага и с козове с анатемосващ ефект. Пренебрегването на тези обстоятелства може, знае ли човек, да се отрази по непредвидим начин върху съда. И той явно трябва да внимава. Защото на 12.02.2016 г. пловдивският митрополит Николай направи далеч по-генерален извод: „Всички видяхте как патриарх Неофит седеше на банка в съдебната зала – нещо нечувано в цялата българска история“. След което разкри, че войната срещу църквата е, за да можело в храмовете да се практикува йога, че това е част от поредицата опити да се изличи спецификата на православие.¹² С което отново показва, че е наясно не само с видимите, но и с невидимите сили на днешните злосторници и вредители от близо и далеч. Виртуозен щрих, потвърждаващ специфичната способност на църквата да се бори срещу неидентифицирани субекти дори когато ѝ е отнета всяка юридическа власт, а санитарните служби са поели обществената хигиена изцяло в свои ръце.

7. Наред с това разполагаме с истории, когато вредители са посягали не на обраната и прибрана реколта, не са прониквали с взлом в складове, а са нападали посеви по полето. Следователно става дума за набези в периферията на културата, в области, изглеждащи и за самите хора почти естествени, а за животните – едва ли отличими като „ниви“, „лозя“ или „градини“. В тези случаи църковният съд не е пропускал да отбележи, че имаме работа все пак с божии твари, на които е отредено да

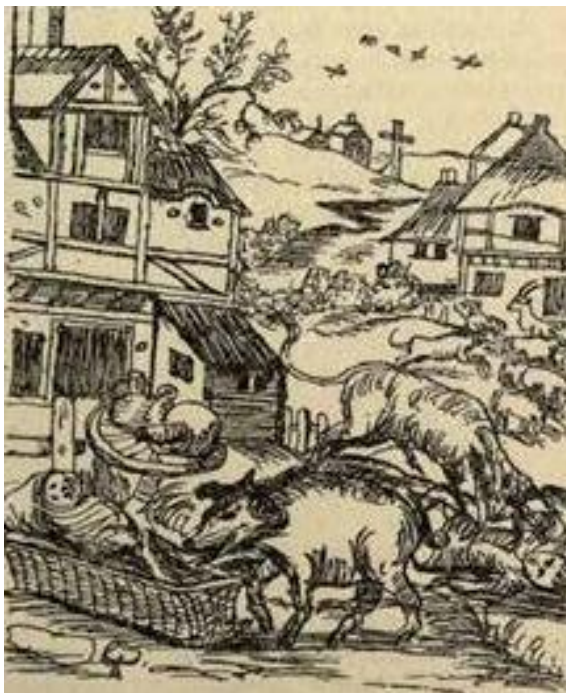
¹¹ <http://www.mediapool.bg/vas-reshava-spora-za-sobstvenostta-na-hrama-sv-al-nevski-news242766.html>, <http://www.mediapool.bg/patriarhat-na-gradi-georgi-bliznashki-s-tsarkovniya-orden-sv-sv-kiril-i-metodi-news242811.html>, <http://www.mediapool.bg/vas-ostavi-hram-pametnika-sv-aleksandar-nevski-v-sobstvenost-na-tsarkvata-news243483.html>.

¹² <http://www.mediapool.bg/mitropolit-nikolai-anatemosva-yogata-nasred-plovdivskiya-panair-news245493.html>.

се разпореждат в част от природата, т.е. че не подобава той, още по-малко хората да ги прокуждат на места, където няма да имат прехрана. Към тази тема – за защитата на прегрешилите животни – ще се върна отново. Засега ще кажа, че в някои от описаните случаи не знаем края на историята, защото записките са били изядени от... вредители.

8. А сега за светските съдилища. Отново не е трудно да се види, че този път дейците-злосторници и престъпници са *по правило домашни животни*. Те могат да бъдат идентифицирани, хванати за врата и доведени в залата.

Тук обаче нещата се усложняват, защото в Стария завет е налице максимата: „Ако вол прободне до смърт мъж или жена, волът да бъде убит с камъни, и месото му да не се яде; но стопанинът на вола не е виновен” (Изход 21: 28).¹³ Поради което и не малко теолози, включително Тома Аквински, оправдават наказването на животни. Същевременно, като че ли най-често става дума за свине. Може би най-ярък е процесът от 1386 г., в който една свиня осакатява лицето и ръцете на детенце и то умира. На свинята е наложено наказание – осакатяват зурлата и предните крака, след което нарочен палач я обесва. На всичко отгоре преди това я обличат в женски дрехи!

Сцената била пресъздадена на фреска в местната църква, за съжаление варосана през XVIII в. Съдени са и кози, което знаем от романа на Виктор Юго „Парижката Света Богородица“. За днешния читател подобна история изглежда куриозна и

¹³ Впрочем, волът се наказва със смърт и тогава, когато убие син или дъщеря, дори и роб. Ако е бодлив, и стопанинът му знае това, но не го пази, смърт се полага и на самия стопанин.

непривична. Това обаче съвсем не значи, че отношението му към животните е станало по-безупречно. Макар да не устройва съдебни процеси, той все пак е изкушен да се разправя по начини, които нито му правят чест, нито имат разумно обяснение. Една съвременна реплика свидетелства за такова поведение от 5.12.2015 г.: „вандали плячкосаха декоративен зоокът, заклаха две кози“. От текста става ясно, че козите са камерунски, дребни и негодни за ядене; с други думи няма нито кражба, нито лов, а разправа с изчадия.¹⁴

9. Защо свинете са особено подходящи за съдебна разправа. Първо, през много векове са били пускани да се разхождат на воля из села и градове (в Ню Йорк, например, ограничаването на тази им свобода става през втората половина на XIX в.). Второ, свинете се държат изключително непочтено на публични места, включително в съда – не внимават, рият със зурли и все търсят нещо за ядене. Освен това именно те посягат най-често на малки деца.

10. Но нека заостря проблема. Характерно (или по принцип) за светските съдилища е определянето и понасянето на индивидуална отговорност. И тук е най-трудното за обяснение. Традиционно се смята, че на тези провинили се (най-вече домашни) животни се вменява вина. Особено като се има предвид, че в някои случаи е налице оневиняване: през 1457 г. за виновна е призната само свинята майка, но са помилвани нейните 6 прасенца; през 1750 г. е оневинена магарица, но не и човек, че са имали сексуален контакт (свидетели декларират, че от 4 години тя не е проявявала каквито и да било похотливи склонности). В други процеси пък е установено съучастие, т.е. акумулирана е била обща воля.

Какво се крие зад това? Могат да се открият (поне) 3 обяснителни модела.

(а) Според Тома Аквински животните заслужават уважение като божии създания, а доколкото са просто животни – не носят отговорност. Но ако бъдат *обладани от зли сили и от дявола* – заслужават, нещо повече – задължително е да бъдат съдени и наказани.

(б) Според братя Грим домашните животни са *слуги* и като всички слуги имат *задължения*.

(в) Според Лайбниц наказанието – публичното изпълнение и излагането на трупа (кожата) на показ – има *възпиращ* ефект.¹⁵

¹⁴ <https://www.24chasa.bg/Article/5156605>.

¹⁵ Предложената типология не претендира за пълнота.

Не е трудно да се види, че това са опити за обяснение *с помощта на юридически аналогии*, почиващи върху представи за човешката автономия. И при трите обяснителни модела животните не са съвсем животни, а нещо повече. В тях се е вселил дух, който носи белезите на волево същество, на тях е било оказано доверие да носят служба, защото са създали впечатление, че са в състояние да правят това, хората – навярно поради личния си опит за не съвсем разумно поведение и при възпитанието на собствените си деца, както и при domestiцирането на домашен добитък – са уверени, че сплашването играе роля на превенция. Така или иначе развитието на културата е закрепило убеждението, че има разлика между правилно и девиантно поведение.

11. Затова пък *антрополозите виждат нещата по различен начин*. Според тях темата за вината и отклонението от нормата на поведение, която хората са натрапили на домашните животни, не са водещи или решаващи.

(а) Още според Грациан става дума за ритуал, с който да изгласкаме *и забравим нещастieto*, причинено от домашното животно.

Цялата церемониалност на съдопроизводството не е нищо друго освен ритуал за справяне с едно нещастие и момент от справяне с траура от загубата и болката.

(б) Според отделни догадки обаче е налице *прекращване на битийни граници*. Като не е задължително при това да (съ)участва някакъв демон или зъл дух. И това е версията, която ми изглежда най-убедителна.

През 1474 г. един петел взел да мъти яйца и стопаните му (или бдителни съседи) веднага проумели, че е объркал природните роли. За което го и осъдили. Следователно става дума *не за търсене на вина, а за възстановяване на равновесие*, на обществен и космически ред. С други думи, за същото, което прави и църковният съд.

Процесите срещу домашни животни са, на първо място, т.е. по същество, за нуждите на психотерапията или за функционалното единство на едно общество със стабилни роли и едва на някакво по-следващо място, т.е. по своята форма – съдебно определяне на вина и отговорност.

12. На този фон следва да се каже и още нещо. Когато Уилиам Блекстон написва своите коментари към законите на Англия (1765 – 1769 г.), той пояснява последиците, когато малолетен или възрастен падне от каруца или кон, които съответно: не са в движение, когато са задвижени от само себе си или са били подкарани от водач.¹⁶ Движението (само по себе си) е достатъчно условие за предаване на вещта или на

¹⁶ Едва ли има някой, който да не знае историята, разказана от Елин Пелин, *Кобилата на Чичо Пейо*.

животното в полза на краля, т.е. принудително отчуждаване и публична продан в името на обществен интерес. (Впрочем, тази практика е отменена с появата на железопътния превоз и на зачестилите инциденти, защото е нямало как да се конфискуват влакове!!!)

Всичко това показва, как се ражда юридически инструментът на *отнемане в полза на съда* (преди: на Бог, на короната) – т.нар. *deodand*.¹⁷ И моделът постепенно се пренася от неодушевени вещи върху животни. Добитъкът престава да се съди и екстерминира, а се остойностява. Така, от една страна, собственикът на оръдието на престъплението покрива щети, а от друга, самото оръдие преминава в ново измерение, изнесено по вертикалата на правните отношения. Девиантното поведение на животното се санкционира не чрез търсене и определяне на вина, а се преценява като нарушение отвъд човешките взаимоотношения и затова трябва да се преработи също чрез съответното му посредничество на субект, стоящ над хората, какъвто е самата държавна власт. По този начин отмъщението става компенсация. Коеето много скоро се оказва и икономически по-изгодно.

13. Естествено, каруцата никога не е била довеждана в съда, никой не я обличал в дрехи. Защото не прекрачва битийни граници.

Докато животните са съдени заради прекрачване на граници. Но мотивът за това не се корени в тяхното поведение, а в това на хората. Поради същата причина, заради която са съдени хора, проявяващи се като *зверове* (бестии) или като *вещици*. Щом хората минават граници, защо да не го правят и животните; щом наказваме хора за такава трансгресия, защо да не го правим с животни. Или казано по просто: Наказваме животни, за да си напомняме, че опасността от преминаване в царството на зверовете или на вещиците стои зейнала пред самите нас!¹⁸

Когато отпада идеята, че хората ги обладават зли сили, залиняват и процесите срещу животни. Но пък учението на Чезаре Ломброзо, възникнало през XIX в., продължава да вмениява по отношение на хората природна склонност към престъпление.

14. От казаното дотук си позволявам да заключа, че използваният или подобен антропологически подход разкрива проблема за *животинската разлика*, която, струва ми се, има не по-малко значение от онтологическата или от антропологическата разлика, които философията познава. За човешкото мислене е важна – както в

¹⁷ От латинското *deo dandum* – дадено, полагащо се на Бог. Вж. Anna Pervukhin, “Deodands: A Study in the Creation of Common Law Rules”, *American Journal of Legal History*, 47/3 (2005), 237–256.

¹⁸ Когато човек прочете в новините от 05.12.2015 г. „Хибридни котки бродят из Витоша“, едва ли ще пропусне да се запита дали нямат някаква връзка или пък не са направо продукт на „хибридната война“, за която някои хора смятат, че други хора водят напоследък срещу нас: <http://www.mediapool.bg/hibridni-kotki-brodyat-iz-vitoshha-news242718.html>.

миналото, така и занапред – не само отликата между домашни и диви животни, но и тази, с която определяме животински видове или популации като вредители, а отделни животински индивиди като зверове. Колкото и да е парадоксално, изоставената съдебна практика си е давала сметка за това.

15. Именно затова и днес – на практика – процеси спрямо животни има. И отново животни се умъртвяват. Защото не са просто животни, а зверове, и щом са такива, за тях не носят отговорност техните стопани. Но именно като такива нямат място и сред нас. Затова и терминирането им става без всякаква церемониалност.

Проблемът е, че в тези процеси те нямат и защитници. Ако има някаква защита, тя идва от медиите.

Използвана литература:

Darnton, Robert Ch., *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*. New York: Basic Books, 1984.

Evans, Edward P., *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*. New York: E.P. Dutton, 1906, reprint: Farber & Farber 1987;
<http://www.gutenberg.org/files/43286/43286-h/43286-h.htm>.

Pervukhin, Anna, “Deodands: A Study in the Creation of Common Law Rules”, *American Journal of Legal History*, 47/3 (2005), 237–256.

Гергова, Ани и Красимира Даскалова (съст.), *История на книгата. Книгата в историята*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001.